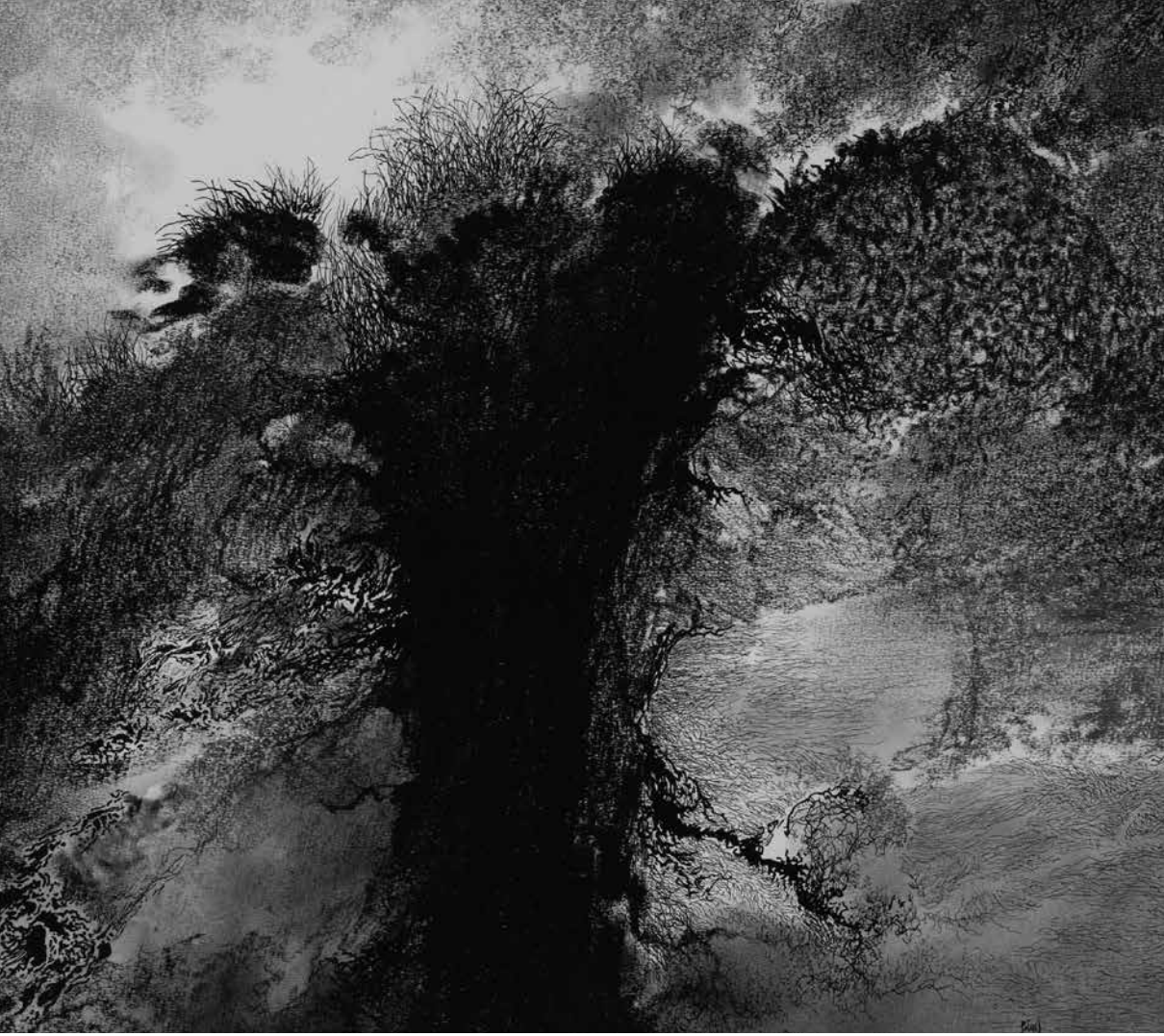

DENKE DOROTTYA

AZ IDŐ LÉLEKTANA

Bánki Éva: Elsodort idő. *Jelenkor Kiadó, Bp., 2017*

Bánki Éva *Elsodort idő* című regénye, ahogy az alcím is utal rá, a *Fordított idő* folytatása. A végeredmény várhatóan trilógia lesz. Örök betegsége a regényhármasoknak – különösen az ifjúsági kategóriába sorolható disztópiáknak (pl. *A beavatott, Éhezők viadala* stb.) –, hogy a középső kötet csupán átvezető szerepet kap. Mivel a világot és a szereplőket bemutató, ezzel az újszerűséget is biztosító első rész után csak köztes elemként funkcionál a csinnadrattás harmadikhoz. Szerencsére a „második kötetek betegsége" egyáltalán nem jellemzi az *Elsodort idő*t.

Az első kötet, a *Fordított idő* fejlődés- és karrierregénynek tekinthető, hiszen végigkísérhetjük Rioldát azon a rögös úton, amelynek során megtalálja önmagát és helyét a világban szülőföldje, a később általa elnevezett Nyugati szél szigetének királynőjeként. Az *Elsodort idő*ben tizenöt évvel később látjuk viszont, s ideiglenesen éppen menekülne ettől a nehezen megtalált szerepétől és a szigetről is, de legfőképpen az unalomtól, amely lelkének lassú gyilkosa. Három gyermekének szerető anyja, férjének szerető felesége, népének megbecsült királynője – összességében a családja és a helyzete is ideális. Miért nem meglepő mégsem az elvágyódása? Riolda nő, anya, feleség és királynő – de nem utolsósorban ember is, méghozzá a nagyon intelligens és kíváncsi fajtából. Márpedig a vele együtt kilencvenhat lelket számláló, izolált szigeten intellektuálisan nem tud kiteljesedni. Ellenkezőleg: nem talál sem társra, sem támogatásra, elnyomva vergődik. Pedig igazán kreatívan próbál javítani a helyzetén, például saját ábécét szerkeszt a szigetnek, próbálja rábírni a lakókat, hogy tanuljanak meg olvasni – mindhiába. Ezt az intellektualitást nem úgy kell elképzelni, hogy egy kis Einstein veszett el Rioldában. Csupán érdekli az emberek sorsa, a világ, és képes tovább látni önmagánál, globálisan gondolkodni filozófiai kérdésekről is. Ez teszi tökéletesen alkalmassá arra, hogy a regény többi, látszólag egymáshoz nem kapcsolódó karakterét, történeteit egybefogja.

A második kötet, az *Elsodort idő* ugyanis Riolda Európában tett utazását mutatja be. A személye egyfajta laza kapocsként működik: nincs ott minden történésnél/történetnél, abban azonban biztosak lehetünk, hogy akiről szó van, az előbb-utóbb kapcsolódni fog Riolda történetéhez is. Az utazása valójában csak annyiban fontos, hogy ezt a kora középkori Európát megismertesse vele a sokféle ember, akivel találkozik; ő már nem önmagát keresi ez idő alatt, csak kielégíti a kíváncsiságát, hiszen a többi szerepe, az anya, a feleség, a királynő elég dominánsak benne ahhoz, hogy véges határidőn belül vissza akarjon térni a Nyugati szél szigetére.

De elmélkedjünk az időről is egy keveset, ha már központi fogalma a két kötetnek (ld. a címeket). Képzeljük el az időt fizikai változóként, úgy, mint egymás után rakott háromdimenziós fényképeket ugyanarról a helyről. Valószínűleg valamilyen változást fogunk látni, például sétálnak az emberek, és ha elég gyakran csinálunk felvételeket, akkor mozgásként érzékeljük az egyébként álló képsort (ld. film). Ez a változás jelzi az idő múlását. De fixálhatjuk azt is, hogy kit szeretnénk követni, kinek az idejét szeretnénk megjeleníteni. Ekkor a környezet lesz a változó tényező. Ezzel a kvázi gondolatkísérlettel gyakorlati szempontból definiáltuk az objektív (adott hely) és a szubjektív (adott személy) időt. A *Fordított idő*ben inkább még egyfajta őskáoszként érzékeljük az időkezelést, s csak lassan válik világossá, hogy a narrátor Rioldára fókuszál. Minden egyéb csak annak megértésére szolgál, hogy az olvasó megfelelően elő legyen készítve az ő történetének megértésére. Az *Elsodort idő* már sokkal könnyebben követhető, mivel egyrészt hozzászokik az olvasó Bánki Éva stílusához, másrészt egyértelmű, hogy Riolda a középpont.

Eddig fizikai változóként hivatkoztam az időre, holott a regény lélektani eszközként használja inkább. Ahol a „rendes" időhöz képest eltérést tapasztal az olvasó, ott valamilyen traumát, lelki tartalmat sejthet a háttérben. Például a bretagne-i erdő kísértetei mind olyan valaha élt emberek, akik még nem készek arra, hogy elhagyják a földet. Fogalmazhatunk úgy is, hogy befejezetlen dolguk van még. Egészen más a „jövőbe látás képessége", amelyet még a férfiak is nagyra értékelnek. Ezt is erős lelki kapocs, hiányérzet teszi lehetővé. Tulajdonképpen a női lélek állhatatosságának szimbóluma.

Annak ellenére, hogy Riolda szubjektív idejének követésében biztosak lehetünk, azt, hogy ez illeszkedik-e bármilyen objektív időhöz, nem tudhatjuk. Két névtelen és minden egyéb szempontból lényegtelen szereplő szerint a Nyugati szél szigetének királynője évek óta járja Európát – holott az előzetes tervek szerint egy évre hagyja csak ott családját és népét –, illetve egy fontos női karakter is megjegyzi, hogy Riolda „összekutyulja" a napokat. Hogy kinek van igaza, Riolda ideje hogyan kapcsolódik az objektív időhöz, az nem derül ki. A regénynek nem valamiféle igazság vagy objektivitás, sokkal inkább a szubjektív idők egymáshoz való viszonyának és a karaktereknek a maguk valójában való bemutatása a célja. Szinte senki sem fekete-fehér, még Riolda sem, a szürkének viszont sok árnyalata jelenik meg.

A férfiak és a nők élesen elkülöníthetők az emlékezőképességük alapján. Általánosan igaz a regényben, hogy a nők azok, akik emlékeznek a múltra. Az első kötetben is szereplő normandiai hercegnő, Hildi képviseli a végletet; belebetegszik a múltjába, mert három gyermekét cserben hagyta. Ezt az sem tudja felülírni, hogy később még tizenegy gyereket szül, noha közülük jóformán senki nem éri meg a felnőttkort. A jelenben csak túlél, de valójában minden gondolata és cselekedete az első háromnál jár. Ezzel szemben a férfiak a gyakorlatiasságot, a jelenben élést és a jövő tervezését tartják elsődlegesnek. Ennek végletét a zsidó kereskedő örökbe fogadott fia, Benjamin képviseli, aki „emlékeit csak annyira hiszi valóságosnak, mint a futó álomképeket", vagy talán tényleg el is feledi őket teljesen.

Hildin és Benjaminon kívül két karakter van, akik más szempontokból ugyan, de kivételesek Riolda utazása során. Az első Hanna, aki a Benjamint örökbe fogadó zsidó kereskedő szolgálója, csúnya és félsüket asszony, aki talán épp nagyothallása miatt válik sokkal érzékenyebbé a környezetére és az emberekre. Riolda, amikor kettejük szubjektív ideje egybefonódik pár fejezet erejéig, benne találja meg élete első barátnőjét. Hanna az egyetlen szereplő, aki tisztán fehér. Hányatott sorsú szolganő, feddhetetlen anyja egyetlen lányának, nincs benne szemernyi gonoszság sem, ámde annál több éleslátás és kedvesség azok felé, akiket arra érdemesnek tart.

A másik kivételes szereplő Hákim, akit már az első kötetből jól ismerünk, katonai tanácsadóból lett filozófus, tudós. Gyermekkorában fogságban volt, aminek következménye, hogy életfilozófiája szerint „a szabadság vagy a függetlenség a haszontalanság állapota" (127). Szerencsés véletlenként az arabok ellen lázadó szlávok megbecsült rabszolgája lesz, így szabadon nekiállhat fizikai valójában is megjeleníteni jónak remélt elgondolását a „Tökéletes Városnak". Az alapelvvel, mint oly sokszor a történelem folyamán, egyetérthet minden jóérzésű ember: „az összekapcsolódások varázslatosan sokféle módjában […] mutatkozik meg a magasabb értelem" (121). Azonban a gyakorlati megvalósítás ijesztő disztópiát szül, bár az elvitathatatlan, hogy egy alaposan kidolgozott, minden igény kielégítésére törekvő katonai anyaváros vizióját. Végső soron Hákim az, aki saját terveit ki tudja terjeszteni egy nagyobb közösségre, és tömegek életét képes befolyásolni velük. Ilyen nagy hatást Northumbria királya – aki merő naivságból keresztes hadjáratot akart indítani a „hitetlenekkel", azaz nem keresztényekkel szemben – sem tud elérni. Elgondolkodtató, hogy melyik lett volna a nagyobb katasztrófa.

Az *Elsodort idő* elsodort karakterek tucatjáról szól, akik valamilyen módon Riolda életében forrnak nagy egésszé. Mindenki hozzátesz egy kicsit Rioldához, amiért cserébe ő is ad valamit magából – éppúgy, ahogy az olvasással töltött időért cserébe a végén az olvasó is egy kicsivel több lesz.

FÖRKÖLI GÁBOR

HALOTTAS ÉNEK ÉS MINIMALISTA HANGSZERELÉS

Terék Anna: Halott nők. *Forum–Kalligram, Újvidék–Budapest, 2017*

Olvasom Szolzsenyicintől *A Gulag szigetcsoport*ot, és csodálkozom, hogy a maga idejében az egész világot izgalomban tartó könyv irodalmi műként ma már menynyire nehezen állja meg a helyét. Inkább tematikus esszék gyűjteménye, mintsem regény vagy memoár, és fejezetei megannyi példatárként érvelnek az akkor még ismeretlen vagy szunnyadó igazság mellett. Terjedelme mellett talán éppen a megörökített történetek mennyisége miatt fogadható be nehezen azok számára, akiknek a táborok léte vagy éppen a totális állam rémtettei már nem szolgálnak a meglepetés erejével, hiszen történelmi evidenciákká váltak. Ugyan világos, hogy a *Gulag*ból kihúzni nem lehetett semmit – hiszen ethosza éppen az áldozatok számbavételét és a róluk való hiánytalan tanúságtételt írta elő –, a mai olvasó már inkább hajlamos lenne szelektálni belőle. Ennek ellenére is természetesen rengeteget tanulok belőle, és átérzem, hogy mennyire fontos dolgot mondott el a világról, amikor megjelent, mint ahogy azt is, hogy ez a tudás nem évült el, legfeljebb azóta megjelentek olyan szaktudományi, történeti munkák, amelyek a felidézett események egy részét pontosabban, alaposabban dokumentálva tárják fel. Úgy tűnik, most is valami nagyon fontos dologról beszélnek a világ írói. Ez a nők által elszenvedett fizikai vagy lelki erőszak, amit sohasem elszigetelt jelenségként értelmeznek, hanem valamilyen önmagában is erőszakos hatalmi környezet – jellemző módon, de nem mindig valamilyen háborús esemény – eredőjeként. Számba venni sem lehetne valamennyi témába vágó regényt, amelyet a posztkoloniális Afrika vagy éppen az etnikai konfliktusokkal terhelt Balkán szerzői írtak, és ezek még csak a legtipikusabb példák. Azért állíthatók párhuzamba Szolzsenyicin monumentális könyvével, mert zavarban lennénk, ha meg kellene mondani, hogy ebből a hatalmas könyvtermésből melyik lesz az a néhány maradandó remekmű, amely fél évszázaddal később is nemcsak lebilincseli majd az olvasót, hanem a felmérhetetlen korpusz prototípusaként képviselni tudja majd a mostani sokszínű, mégis egy irányban konvergáló törekvéseket.

Olyankor pedig még nehezebb dolga van a kritikusnak, amikor olyan nyelvileg és poétikailag minimalista szövegekről kell nyilatkoznia, amelyek az áldozatok nevében történő tanúságtételre szorítkoznak, miközben a nyelvi és poétikai invenciót nem teszik láthatóvá. Ezért eshet zavarba az értelmező, amikor például Borbély Szilárd *A testhez* c. verseskötetével szembesül, amelyben a költőnek sikerült egy semmi mással össze nem téveszthető, átlátszatlan költői nyelvet teremtenie, ugyanakkor az ezen a nyelven írott versek közé olyan szövegeket is beékelt a szerző, amelyekben női hangok vallanak rendkívül egyszerű és transzparens stílusban vetéléssel, abortusszal kapcsolatos traumáikról. Az egyszerűség és a keresetlenség zavarba ejtő Terék Anna *Halott nők* c. verseskötetében is, amelyben a címhez hűen valóban halott nők mesélnek önmagukról. A színpadi műveket is író szerző voltaképpen

drámai monológokat alkotott, amelyek valószínűleg jól mondhatók lennének színházban is. Gyászversekként is olvashatók, hiszen komoly irodalmi és liturgikus hagyománya van annak, hogy a költemény – a *prosopopoeia* eszközével élve – az elhunyt nevében szólítsa meg a gyászolókat. A kötet öt nő történetét mondja el öt versciklusban, amelyeket akár verses novelláknak is nevezhetünk. A könyv hősei: Jelena, aki alkoholista férje és a délszláv háborúban lelőtt kisfia emléke elől öngyilkosságba menekül; a Párizsba emigráló és bántalmazott orosz nő; Maja, a szarajevói kislány, akit az ostrom idején csoportosan megerőszakolnak és megölnek; Judit, a fiatal rákbeteg; valamint a vallási fanatikus férjét megcsaló feleség, aki a tengerbe fullad, miközben szeretője társaságában fürdőzik. Ezek az önállóan is értelmezhető történetszálak egyébként időnként találkoznak, és ha figyelmesen olvassuk a könyvet, akkor az egymás mellett beszélő szólamok képesek lehetnek ugyanazt a történést több oldalról is megvilágítani.

A néhol érzékelhető elliptikus szerkesztés ellenére az elbeszélt események pontosan rekonstruálhatók, a szereplők hús-vér figurák, és még a versek stílusa is kötetlen, már-már prózába illő. Ettől a semleges alaptól időnként azonban elemelkedik a szöveg, de ilyenkor is igen takarékos marad. Az egyik különösen szép kép – „Apám arcára / ráverték szögekkel / a könnyeket" (*Jelena*) – több versben is visszatér, kevés változtatással. A *Judit* ciklus *Csillagok* c. versében a ráncok vannak szögekkel az arcra verve. Ha metaforikus nyelven szólal meg Terék Anna szövege, akkor jellemzően a földhözrögzítettség, a mozdulatlan bénultság érzetét sugallja ezzel. „Állok, / valahol a város közepén, / már alig áll a város, / ráült vállára a nap, és úgy nyomja / lefelé, hogy / fél lábra ereszkedik" – írja a *Maja* ciklus *Lakótelep* c. versében. A lefelé húzó erő egyetemessé és kozmikus méretűvé válik, mint itt is: „Hajszálakon lógnak mind a csillagok. / Húzza-e súlyuk, Uram, a fejedet?" (*Judit* ciklus, *Hajszálak*). Itt kell megemlítenünk a könyv Antal László által készített illusztrációit. A technikailag is rendkívül igényesen visszaadott képanyag kivételessé teszi Terék Anna könyvét a kortárs verseskötetek mezőnyében. Nem véletlenül nyerte el tavaly a *Halott nők* a Vajdasági Szép Magyar Könyv pályázat fődíját. Antal maszkszerű, már-már totemmé egyszerűsített emberalakokat ábrázoló festményei jól ellenpontozzák Terék Anna láttató, áttetsző és partikularitásokban is gazdag történetmesélését. Egy-egy jelenet még felismerhető bennük, mégis a szereplők archetípusokká válnak a képeken. Egyetlen illusztrációba tudnék csak belekötni, abba, amelyik a megerőszakolt lányt, Maját, az erőszaktevők szemszögéből ábrázolja – „Jobb lenne majd hátulról, / hogy közben ne kelljen / néznem őket, szép sorban, mindet egymás után. / A tarkómra lihegjenek / inkább, / az csak nem lesz / olyan borzasztó, / mintha néznem kéne közben / a szemüket" (*Maja ciklus, Puskatussal*) –, sőt a szövegben szereplő gyermekkorú kislányt érett nővé stilizálja. Amit a szövegben is lehetőségként mer ábrázolni Terék, azt Antal a szemünk elé tárja, és érzésem szerint ezzel átlépett egy olyan határt, amelyet nem kellett volna.

Visszatérve a szövegre, annak egy másik erénye a szépen adagolt metaforákon kívül a lélektani hitelesség és mélység. Erről a kortárs irodalomkritika – különösen lírai művek esetében – nem nagyon szokott beszélni, talán azért sem, mert a hagyományos szubjektum fontosságát aláásta a nyelvi, kulturális, sőt újabban a testi meghatározottságokra irányuló figyelem, és a pszichológiai motivációk elemzése visszaszorult a referenciális kódot használó prózai epika felségterületére. Terék Anna könyvében azonban a lélektani aspektusnak különös jelentősége van, és nem csak azért, mert a szerző egyébként pszichológusként dolgozik, és szakdolgozatát a jugoszláv háborúk poszttraumás hatásáról

írta. Ez a tudás a könyvben is előjön, amely nagyon precízen írja le a folyamatot, amelyben a férfiak által bántalmazott nőnek a férfiakkal kapcsolatos attitűdje végérvényesen megváltozik, akár saját – valós vagy soha meg nem született – fiúgyermekével szemben is: „Azt mondják, az apa jelenti a gyereknek a hidat / a külvilág felé, / abból a fekete, mély gyomorból, / amivé az anyák / a családot teszik. // Ha tudtam volna szülni, / fiam lett volna. / És mélyre nyeltem volna őt, / sokat ittam volna rá, / hogy víz alá merítsem azt / az utolsó ingatag hidat is" (*Szibéria* ciklus, *Üvegek)*. A szürreális, dehumanizáló képben – a fiú lenyelése – a lírai szubjektum éppen saját elembertelenedésére ismerhet rá.

Komoly erénye a könyvnek továbbá, hogy miközben az áldozati pozíciót nem teszi viszonylagossá, és a bántalmazók válláról nem veszi le az erkölcsi felelősség súlyát, Terék Anna nagyon sok oldalról képes megvilágítani az emberi törékenységet, akárcsak a jugoszláv háborúk okozta traumákról prózát író Danyi Zoltán (*A dögeltakarító*). A *Szibéria* ciklus *Babakocsi* c. versében azt meséli el a főhős, hogy amikor édesapja használhatatlan babakocsit vett születésekor, akkor ennek hatására édesanyjában valami eltört, és felesége reménytelenségét látva az apára is rázuhant tehetetlenségének a súlya. E sokrétű, dinamikus viszony leírása után később, a *Sziget* c. ciklusban pedig már egyenesen a bántalmazó fél verzióját emeli az áldozat szólama mellé Terék. Ez az a történet, amelyben a férj saját elvakult vallásosságát feleségére is rákényszeríti, aki aztán megcsalja őt, majd szeretője társaságában vízbe fullad. Ezekben a versekben két helyen is olyan emelkedett és költői lesz a szöveg, amire egyetlenegy másik szövegben sem találunk példát. És ez a szárnyalás, amely a megszólalásig hasonlít Pilinszky *Apokrif*jének a felütésére, ugyanabban a történetben megadatik mind a női, mind a férfihangnak: „Mert elhagynak szépen lassan mind a hegyek, / az égig csúsznak, alján döfik meg a napot" (*Sziget* ciklus, *Nő*), illetve „Mert messze csúsznak akkor tőletek a hegyek / és kinyúlnak a fák közül mind az árnyékok" (*Sziget* ciklus, *Gašpar*). A szöveg még hosszan folytatódik ugyanebben a stílusban, és a későbbiekben többször is elő-előjön benne ez a nyelvi réteg, különösen a férfi esetében. De miért pont a legellenszenvesebb szereplő monológjában lesz ennyire poétikus a szöveg? Ezzel nekem több bajom is van. Egyrészt szívesebben láttam volna ilyen költőileg szépen megmunkált verssorokat a könyv többi részében is, de ez egyéni ízlés dolga. Másrészt viszont pont a lélektani árnyaltság veszik el ebből a felstilizált versből. Ugyanis ami Pilinszkynél a fenséges regiszterében szól, az itt kifejezetten ellenszenves, bigott beszédbe megy át, már-már önmaga paródiájába: „Mert megromlanak mind a szájak és a csókok, / és kihullik az ima a nyitott tenyerekből, / és tengerbe zuhannak mind a bűnösök, / de én nem félek, várok és állom tekintetét az Úrnak." Az utolsó ítéletet siettető bibliai átkok első ránézésre még lehetnének a megcsalt férj elkeseredett szavai, azonban kiderül, hogy már patologikus vallási hisztériáról van szó. Pedig a vers vége, egyben a kötet zárlata is, amelyben új, valódi emberi kapcsolatok lehetősége villan fel, a szerző részéről nagyobb empátia szándékára utal, nem pedig arra, hogy karikatúrát csináljon a történet egyik lényeges szereplőjéből.

A *Halott nők*, ha egészében nézzük, szerencsére az emberi sorsokkal szemben érzett alázatról és odaadásról tanúskodik, de a fent jelzett kételyek azt mutatják, hogy a könyv koncepcióját lehetett volna következetesebben is érvényesíteni. Ami az írásom elején felvetett problémát illeti: azt természetesen nem tudom, hogy meddig marad újraolvasható Terék Anna verseskötete. Azt viszont fontos megválaszolni, van-e olyan egyéni hangszín benne, amelyért érdemes éppen ezt a könyvet olvasni annyi más hasonló témájú szöveg helyett vagy mellett. Minimalizmusa, egyenetlensége ellenére a válasz nem lehet kétséges: igen.

BOD PÉTER

A VÁLTOZÓ IDŐ TETTENÉRÉSE

Benedek Szabolcs: A fiumei cápa. *Helikon Kiadó, Bp., 2017*

Mit tesz egy vérbeli újságíró, ha az uborkaszezon lezárulta után az uborkaszezon híreit olvassa a lapokban? Először értetlenkedik, mert a hírlapi üzletmenet szerint másfajta híreknek kellene szállingózniuk, mint hogy Fiume partjainál ismét felbukkantak a cápák. Az értetlenkedést hamar kíváncsiság váltja fel, amit gyors elhatározás követ. Nyomába kell eredni a titoknak, és az őszbe boruló Budapestről az Adria ékkövének számító magyar kikötővárosba vonatozni. Ha nem csal az újságírói szimat, akkor a szenzációs riport alapanyaga várja a Pesti Nap főszerkesztőjét, Kovách Richárdot Fiumében.

Ez volna a kiindulópontja Benedek Szabolcs legújabb regényének, *A fiumei cápa*nak, amely olyan komótos lassúsággal, részletezéssel, ihletett korábrázolással és helyszínrajzzal vetíti az olvasó elé a huszadik század első felének földközi-tengeri kikötővárosát, hogy könnyen bedőlhetnénk a látszatnak: egy olyan huszonegyedik századik regényt olvasunk, amit írhattak volna a tizenkilencedikben is. Ezt a benyomást erősíti a nagypróza cselekményessége, a tucatnyi szereplőt felvonultató történet mellékszálakat bátran megrajzoló jellege, a fiumei mikrovilág részletgazdag bemutatása. A fentieken túlmenően azzal az illúzióval is megajándékoz a szerző, hogy a regény valóságábrázolása problémamentes. Azt nem állíthatnánk, hogy a történetben minden és mindenki pontosan az, akinek és aminek látszik; egy magára valamit adó regényben – és *A fiumei cápa* ilyen – a titkok, a rejtélyek, a személyek és életsorsok mögötti feltáratlanságok jelentik a történet magvát és lényegét. S egyben azokat az utakat, amelyeket a befogadónak végig kell járnia, hogy eljuthasson a regény megértéséhez.

A kezdetben lassú hömpölygésű próza fejezeteit olvasva aligha ötlik fel bárkiben, hogy a békés mindennapjait élő Fiume, a kikötőváros, a világ metaforájaként is értelmezhető. A „boldog békeévek" nyugalmának képei bár nem zavartalanok, a közelgő tragédia bekövetkezésének lehetősége senkiben sem fogalmazódik meg. Megbolygatta viszont a város nyugalmát Noskó Gáspár helyi tanácsnok lányának, Emíliának az esete, akit halálos cápatámadás ért. A helyiek eddig sem kételkedtek a fiumei cápa valóságosságában, ám a nő veszte mégis más megvilágításba helyezi a ragadozó garázdálkodását. A hírt mindenki a helyén próbálja kezeli, és nem sejtik, hogy a fiatal nő halála csak prológusa a közelgő rémes fejleményeknek. A nyugalmasnak hitt felszín mögött zabolátlan erők viaskodnak. A város olasz és horvát többsége nem képes belenyugodni a magyar fennhatóságba. A virulens nacionalizmus ebben a helyzetben esztelen tettekre sarkallja a forrófejű fiatalokat. Egy olasz anarchista csoport bombát robbant a kikötőben, s az sokkal nagyobb lyukat üt a város védelmi rendszerén, mint azt az elkövetők gondolták. Nem része a tervnek, hogy halálos áldozatai legyenek a hajnali detonációnak. A szándék és a megvalósulás közötti különbségre akkor is figyelnünk kell, ha ennek egyelőre nem

tudunk komoly jelentőséget tulajdonítani. A várost sújtó újabb, majdnem végzetes csapás a Fiume partjainak közelében észlelt földrengés. A nyomában fellépő szökőár a fél települést elpusztította, a lakók a puszta túlélésért harcolnak. A cápamotívum itt kerül elő újból, mert a víz alá került városban csak úgy hemzsegnek az addig a kikötő előtti nyílt vízen fickándozó biológiai „gyilkológépek". Mintha a cápák tömeges megjelenésével a természet rendjében állt volna be olyan fordulat, amelyre sem a laikus, sem a szakember nem találja a magyarázatot. Történik azokon a kora őszi napokon Fiumében valami, amit senki sem ért.

Benedek Szabolcs új regénye itt lép át egy másik minőségbe, és válik ízig-vérig huszonegyedik századivá az elbeszélés, amit addig tizenkilencedik századinak gondoltunk. A regény szálait visszafelé gombolyítja a szerző, éppen azért, hogy eljusson a lényeg kimondásához. De miről is van szó?

Kovách Richárd főszerkesztő fiumei útja, vele az ott szerzett tapasztalatai, benne a kikötői merénylettel, a szökőárral, a gyilkos cápatámadással, a forrongó nemzetiségiekkel ennek a nagyprózának csupán a kerettörténeteként szolgálnak. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy udvarias szerző Benedek Szabolcs, aki a fordulatos cselekményességet megkövetelő olvasó kíváncsiságát magától értetődően természetességgel szolgálja ki. *A fiumei cápa* azonban ennél sokkal több, sokkal mélyebb alkotás, és itt kell visszatérni ahhoz az előrevetett megállapításhoz, hogy a földközi-tengeri kikötőváros valójában nem önmagát reprezentálja, hanem világmetaforaként működik. Sajátos írói eszközzel teremtette meg ezt az értelmezési lehetőséget a szerző. Bármennyire részletező a korrajz, a közel négyszáz oldalas regény egészen a befejező két oldalig egyetlen utalás erejéig sem tér ki arra a fontosnak látszó kérdésre, mikor játszódik a regény cselekménye. Abban biztosak lehetünk, hogy valamikor az első világháború előtt, ám ennél pontosabban a legszorosabb olvasás mellett sem lehetséges meghatározni a cselekmény idejét. Noha ez hihetetlenül fontos, nyugodtan fogalmazhatok úgy, hogy önmagán túlmutató, jelképes erővel rendelkezik.

Egy évvel a szökőár tombolása után a Pesti Nap főszerkesztője ismét vonatra ül Budapesten, hogy felkeresse újságírói munkájának egyik legfontosabb állomását, Fiumét, ahonnan emlékezetes riportját írta. A vasútállomásról kigördülő vonat utasai a legteljesebb gyanútlansággal vágtak neki útjuknak: „Hírlapárus suhanc futott a peronon, feje fölött rázta az esti lapok különkiadását, és torkaszakadtából üvöltötte: – Rendkívüli hírek! Megölték a trónörököst! Ferenc Ferdinándot meggyilkolták Szarajevóban! / Ám ezt a Budapestről Fiumébe tartó gyorsvonaton ülők már nem hallották. Ha látták is az újságokkal vadul integető fiút, legfeljebb egymás között találgathatták, mi lehet az a rettenetesen nagy szenzáció."

Kizárólag innen derül ki, hogy a regény 1913-ban játszódik. Óriási ennek a jelentősége, hogy a regény lapjain megelevenedő Fiumét a világháború kitörése előtti esztendőben látjuk. Innen érthető meg az írói szándék: Benedek a világháború előtti kor teljességének ábrázolását tűzte ki célul. Az első világháború kitörése korszakhatár, élesen azt *megelőző* és azt *követő* dolgokra osztja a történéseket. Ebből a nézőpontból szemlélve a felbomlás előt-

ti pillanat ábrázolása lehetett a legfontosabb írói törekvés. A pillanat – még ha kiterjesztett pillanat is – megragadásának szándéka vezethette a szerzőt, akinek ezt az alkotói ambícióját a regényről eddig született kritikák és elemzések nem méltányolták kellőképpen. Nem kizárólag az első világháború kitörése vetett véget egy korszaknak. A Titanic katasztrófája semmissé tette a technikai haladás gondtalanságát, és vele azt a hitet, hogy az ember képes győzedelmeskedni a természet felett. Az angol luxushajó példáját nem önkényesen említem, Fiume és az Egyesült Államok között teljesített szolgálatot a Carpathia nevű gőzös, amellyel kivándorlók tízezrei hagyták el az első világégés előtt Európát. A Carpathia indulása és érkezése mindig is eseményszámba ment a magyar kikötővárosban. Az epizód része a regénynek, egyik történetszála a cselekménynek. A Fiuméhez ezer szállal kötődő hajó volt az egyetlen, amely a Titanic segítségére tudott sietni 1912. április 14-én, azon az éjszakán, amikor a luxushajó jéghegynek ütközött. Benedek Szabolcs nem hagyta kiaknázatlanul a Carpathiában rejlő lehetőséget – hosszú oldalakon keresztül írt a mentési munkálatokban részt vállaló magyar felségjelzésű hajóról –, mert a korszak lezárulásához a Titanic elsüllyedése legalább annyira hozzátartozik, mint Ferenc Ferdinánd szarajevói meggyilkolása. Ilyen vonatkozásban az 1913-ban Fiumében játszódó nagyprózа esetében különös a jelentése és jelentősége a Carpathia megörökítésének, ami akaratlanul is felidézi a hajó egy évvel korábbi mentőakciójának részleteit. Korforduló(k) ábrázolása ritkán lehet ennél plasztikusabb, a (letűnt) pillanat megragadásának igénye markánsabb.

Megannyi erénye mellett Benedek Szabolcs új regényének legnyilvánvalóbb alkotói tétje a felismerhetetlenül megváltozó idő tettenérése, vele a visszavonhatatlanul múlttá váló kor tűpontos ábrázolásának igénye.

KARÁDI ZSOLT

KÍSÉRTETEK ÉS HALÁLMENNYORSZÁG

Nagy Zsuka: küllők, sávok. *Orpheusz Kiadó, Bp., 2017*

2009 nyarán Nagy Zsuka *mégismarionett* című kötetének elemzője, Hanti Krisztina a Bárkában arra kérte a szerzőt, „hogy ne hagyja (el) magát. Összeszorított foggal küzdjön az elemekkel és mindenképpen próbáljon ellenállni a zsinóron való rángatásnak is. A mítosz- és a modern világ markáns stílusú versbeli szintetizálása mindenképpen helyes és nem utolsósorban egyedi útnak bizonyul." A recenzió megjelenése óta eltelt nyolc év, mire a költő második könyve napvilágot látott. Vajon sikerült-e megtalálni a kritikus által ajánlott egyedi utat?

A *küllők, sávok*, úgy tűnik, folytatja a kezdetben megtalált hangot, azonban élete alakulásának következtében a lírai beszéd a korábbiaknál erőteljesebb kontúrokkal jelenik meg. „Önálló, öntörvényű, következetesen építkező, jelenből kibomló versvilág Nagy Zsukáé" – írta a kötetről Gerliczki András. Valóban: műveiben a gyarló ember, a vágyakozó, a beteg, a szerelmes, a megcsalatott, a veszendő nő a maga

gyötrelmeivel, félelmeivel, kötődéseivel, labilis érzelmeivel, családi-szociológiai meghatározottságaival, otthonos otthontalanságával mutatkozik meg. A költemények beszélője olykor a leghétköznapibb cselekvések közepette, a határozottan líraiatlan enteriőrökben lép elénk, hogy egy pillanatra meghökkentsen, szembesítsen önmagunkkal és a világgal. Távlatokat nyitó, önmagába forduló, vallomásos, ugyanakkor tárgyias, szigorúan szerkesztett világ ez, amelyben totális meztelenségében mutatkozik meg egy lélek, a század posztmodern poklai közepette.

Az új kötet egyedi módon tervezett kiadvány: szokatlan, négyzet alakú megjelenése következtében kézbe simuló. A Fekete József Jofo által megálmodott fekete-fehér borító viszont tragikus hangoltságú, sötét tónusú műveket ígér. A könyv olyan világba vezet, amelyben az emberi boldogság csak pillanatokra tűnik fel. A kilenc verscsoportot, mondhatni, *ciklus*t Fekete József Jofo illusztrációi vezetik be. Az egységeket nem jelöli külön cím; a részeket egymás után olvasva megmutatkozik az empirikus élményeket verssé szervező lírai *én* magántörténelme, amelyben a családi viszonyok rajza éppúgy kibontakozik, mint a szemlélt és tapasztalt külvilág megannyi (gyakran negatív) impulzusa.

Nagy Zsuka már a *mégismarionett* lapjain megtalálta a csak rá jellemző beszédmódot: azt a líraimonológ-formát, amelyben élményeit sajátos szenvtelen, merész asszociációkkal és metaforákkal, olykor groteszk hangsúlyokkal mondja el, miközben sorait hol direktebb, hol rejtettebb intertextusok gazdagítják *(május asszony fázik, nagypéntek, mindig más, psycho, valóság és képzelet, lelőttem egy angyalt, hullahó, mega-blues)*. Az első kötet a mostanihoz képest merészebben kísérletezett formákkal, hangokkal; fésületlenebb volt, miközben bátrabban emelte be szövegeibe a mítosz és a tágas irodalmi horizont elemeit *(szenteste előtt, khaosznak, lehetnél, mementó, letépett vérző tapétára, kámea-menny, k. balázs, a vers)*.

A küllők, sávok hangja egységesebb, kevésbé szertelen, mondhatni mélyebb, mint a korábbi könyvé. Olyan érzetet kelt, mintha egyetlen verset olvasnánk. Egyetlen verset, amelyben a beszélő erőteljes vallomásosságát hol rejtett, hol erőteljes utalások színezik. A művek egymásutánjából összeállítható a lírai én megannyi traumája: a vers így Nagy Zsukánál gyakran az elmondhatatlan elmondási kísérletévé válik. A lapokon megszólal a szerelmes, a gyermek után vágyakozó, a boldog és boldogtalan, a lét-nemlét kórházi peremén is megfordult, rajongva szeretett nagyanyját elvesztő, személyes világának gyakran marginális tereit bejáró, s ott a lepusztultságot meglátó és műbe emelő nő, akinek a számára a bicikli nemcsak közlekedési eszköz, hanem – mint a borító is sugallja – az alkotói *image* része. A művek között vannak erős, az olvasóban sokáig visszhangzó darabok. Ezekben a kifejezés gyakran vagy azzal hökkent meg, hogy a hétköznapok olykor tárgyias semmiségeiből épülő szöveg egyszer csak katartikus poentírozást nyer *(bicikliút műanyagszék, jegyzetek egy testhez, nem ez a divat)*, vagy azzal, hogy szinte szürreális látványokat teremt *(romkocsmában szeretkezni)*.

Nagy Zsuka figyelemre méltó módszere az anyagát át- meg átszövő intertextualitás alkalmazása. Mondatain leggyakrabban József Attila szüremlik át *(anya és a negyven év, szobanyár, trek5, trek13, április 11, félcipő)*, de olykor Petőfi *(nem ez a divat)*, Ady *(m5)*, Kosztolányi *(second hand world, kállói úti fák)*, Shakespeare *(trek1, romkocsmában szeretkezni)*, Vörösmarty *(bicikliút műanyagszék)*, Juhász Gyula *(örök)*, Karinthy *(elefánt)*, Dsida Jenő *(szerelemcsütörtökdobszerda)*, Janus Pannonius, Pálóczi Horváth Ádám, s az *Ómagyar Mária-siralom (R.E.M.-montázs)*, továbbá az *Énekek éneke* motívumai fénylenek vissza, de egy-egy játékos-ironikus utalás erejéig Gazdag Erzsi, sőt Soltész Rezső is feltűnik *(romkocsmában*

szeretkezni, kis nyíri). (A hatások közül az egyik legbeszédesebb a „nem bánom hogy albatrosz vagyok" sor, amelyben Nagy Zsuka rájátszik a költőnek az őt nem értő és kigúnyoló polgári világban történő csetlését-botlását allegorizáló Baudelaire-műre.) A könyv nóvuma a műfajteremtő riportvers *(tájember)*, amelyben megmutatkozik a Ratkó József-díjas szerző elesettek iránti érzékenysége. A kötet második egységében a *tájember* mellett még nyolc olyan alkotás található, amelyeknek műfaji megjelölése szintén lehetne „riportvers", hiszen ezek olykor szándékos kakofemizmussal erősítve hoznak hírt a város (és az ország) pereméről; így az öt forintot kolduló gyerek rajza *(a kisfiú)*, a nyomorgó, „borszagtól bűzlő" hajléktalanok gyengéd kapcsolata *(szerelmespár)*, a szétesőő kocsmák világa *(kis nyíri)*, ahol „csak kísértetek vannak és halálmennyország" *(fehér egér)*, s ahol „műanyagpapucsban a ház hátánál presszókból kidobott színes műanyag / székeken ül a vidék pereg a malter kiég a villany a spóron kész a lekvár / semmi nem fáj kapát fog a hajnal esőt zokog és egy hazát szárít zsinórján" *(bicikliút kettő)*.

A könyv hatodik verscsoportjában *(trek1 – trek13)* a beszélő fiktív kerékpárutakat láttat, amelyek során az én nemcsak a „felszántott gyerekkor" *(trek4)* vidékén teker, ahol majd „a kiharapott múlt idő szagát hordja a szél" *(trek13)*. A szívkamera ironikusan fordítja át a shakespeare-i 75. szonettet kerékpárnyelvre („te vagy a biciklimben a karbonszál […] defektjeimben te vagy a ragasztó", *trek1*). A lírai alak „koszos udvarok rendetlen házak" között jár, ott, ahol „szaga van a szegénységnek" *(trek6)*. Az önmegszólító beszédben a személyiség alakulása a világnak, a körülmények kényszerének kiszolgáltatottan jelenik meg, hogy eljusson a legfontosabb tétel, a delphoi jósda felirata, a *gnothi szeauthon* inverzzé tételéhez: „megtanították hogy mindig vigyázz / fogadj szót mindenkinek köszönj előre / engedd előre ne pofázz ne magyarázz / csak magadat ne ismerd meg / elvesztél a megfelelésben / sokféle ragaszkodásban alkalmazkodtál a nemönmagadhoz / fogalmad sincs ki vagy / felfestett nemiség / szaggatott sárga csíkokon / menekülési útvonal élet és halál / sosem szabad azt / nem leszel szabad / be vagy zárva a szobanyárba" *(trek13)*.

A *küllők, sávok* legemlékezetesebb darabjai: *a kötés, a mióta*, s a negyedik fejezet, a családi versek csoportja. A nagymama halálának feldolgozhatatlan élménye, a veszendőség, a test öregedése, elmúlása, a szerelem, a betegség (és gyermektelenség) meg- és túlélése a verseknek gyakran ihletője. Jól mutatja Nagy Zsuka építkezését a Petőfi-intertextussal színezett *nem ez a divat* ötödik strófája („nézem a varjakat / és őszülök hogy telt el ennyi év / hogy folyik el az a sok vér / hogy itatja fel az a sok csecsemőtelen / nap azt a sok vért ami hiába folyt / nem ringat bölcsőt se a nappal / se az éj és a tél dere a fejemen"), miként az otthonhoz és a szerelemhez fűződő ambivalens viszony villódzását *a kötés hét* és az *m2*.

A *küllők, sávok* jól megszerkesztett, az alkotói világ teljességét felmutató könyv. A személyes sorsalakulás ciklusai *(kötés, mióta, szobanyár)*, a családi versek s az *hommage* darabjai *(kállói úti fák, örök, táviratok, dúcok)*, illetve az utolsó öt mű *(csésze, R.E.M.-montázs, rózsa mama és a halál, elefánt, félcipő)* biztosítják a szerkezet koherenciáját. Nagy Zsuka lírai világában konkrét és elvont, tárgyias és szubjektív, valós és mitikus olykor harmonikusan, máskor szándékoltan diszharmonikusan olvad össze nyíregyházi emlékkel *(fehér egér, nóta, néni a buszon, dúcok)*. Teljes világérzékelést felmutató munka, amelyben a költő megtalálta a mégismarionett kritikusa által prognosztizált saját utat.

SZERZŐINK

AHMED AMRAN (Dhamar, Jemen, 1966): novellaíró. Szolnokon él. Kötete: *Az utolsó ebéd* (2017).

BALASKÓ ÁKOS (Dombóvár, 1984): költő. Hamarosan megjelenő új kötete: *Tejsav*.

BÁNKI ÉVA (Nagykanizsa, 1966): író, irodalomtörténész. Legutóbbi könyve: *Elsodort idő* (2017).

BENEDEK SZABOLCS (Bp., 1973): író. Egykor Szolnokon élt, most Budapesten. Legutóbbi regénye: *A fiumei cápa* (2017).

BIRTALAN FERENC (Bp., 1945): költő. Legutóbbi kötete: *Akár egy etűd* (2017).

BOD PÉTER (Gyula, 1967): irodalomtörténész, irodalomkritikus. Legutóbbi könyve (Szilágyi Erzsébettel közösen): *Barátom Kim Ir Szen* (2017).

CSIKÓS ATTILA (Szombathely, 1969): író, dramaturg. Legutóbbi kötete: *A napon sütkérező hal* (2015).

DARVASI LÁSZLÓ (Törökszentmiklós, 1962): író, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Szív Ernő: Az irodalom ellenségei* (2017).

DENKE DOROTTYA (Szolnok, 1995): az ELTE pszichológia szakos hallgatója.

FEKETE VINCE (Kézdivásárhely, 1965): költő, író, a Székelyföld szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A világ újra* (2017).

FÖRKÖLI GÁBOR (Veszprém, 1986): irodalomtörténész, kritikus, az ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszékének tanársegédje.

GŐRFFY ÁKOS (Vác, 1976): költő, író. Legutóbbi kötete: *A hegyi füzet* (2016).

HÁY JÁNOS (Vámosmikola, 1960): költő, író, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Az öregtó felé* (2017).

JÓNÁS TAMÁS (Ózd, 1973): költő, író. Legutóbbi verseskötete: *Törzs* (2016).

KARÁDI ZSOLT (Miskolc, 1956): kritikus, főiskolai tanár. Legutóbbi könyve: *Az erdélyi Helikon vonzásában* (2017).

KONTRA FERENC (Darázs, 1958): költő, író, műfordító. Legutóbbi kötete: *Életkörök* (2017).

KÜRTI LÁSZLÓ (Vásárosnamény, 1976): költő. Legutóbbi verseskötete: *A csalásról* (2017).

LACKFI JÁNOS (Bp., 1971): író, műfordító. Legutóbbi könyve (Vörös Istvánnal közösen): *Szilágyi Örzsébet e-mailjét megírta* (2017).

MARKÓ BÉLA (Kézdivásárhely, 1951): költő, író, szerkesztő. Legutóbbi könyve: *Kerítés* (2016).

NAGY LEA (Szolnok, 2000): középiskolás. Képzőművészettel, irodalommal foglalkozik; balettozik, énekel. Budapesten él.

NAGY ZSUKA (Nyíregyháza, 1977): író, költő, tanár. Kötete: *küllők, sávok* (2017).

PETŐCZ ANDRÁS (Bp., 1959): költő, író. Legutóbbi könyve: *Aysa* (2016).

PUNGOR ANDRÁS (Celldömölk, 1967): író, újságíró. Legutóbbi könyve: *Zozi mindig hazajön* (2016).

SAÁD KATALIN (Bp., 1944): író. Legutóbbi könyve: *Hálóban* (2017).

SULYOK GABRIELLA (Sopron, 1939): grafikusművész.

SÜTŐ CSABA ANDRÁS (Győr, 1979): költő, kritikus, szerkesztő. Legújabb verseskötete: *Aura* (2013).

SZEIFERT NATÁLIA (Zirc, 1979): író. Legutóbbi kötete: *Az altató szerekről* (2017).

SZÍV ERNŐ (Törökszentmiklós, 1962): hírlapíró. Legutóbbi kötete: *Az irodalom ellenségei* (2017).

TERÉK ANNA (Topolya, 1984): költő. Legutóbbi kötete: *Halott nők* (2017).

VÁMOS MIKLÓS (Bp., 1950): író, dramaturg. Legutóbbi könyve: *Hattyúk dala* (2016).

VARGA DÁNIEL (Bp., 1958): költő, író. Legutóbbi kötete: *Az Austerlitz-eset* (2017).

ZALÁN TIBOR (Szolnok, 1954): költő, író, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Revizorr* (2017).

AZ ESŐ MEGJELENÉSÉT TÁMOGATJA:

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTÉRIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

SZOLNOK MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA

500 FT

9 771419 798000 18001